

СИСТЕМИТЕ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ И ГЕРМАНИЯ – В УСЛУГА НА МЛАДЕЖИ В НЕРАВНОСТОЙНО ПОЛОЖЕНИЕ

Миглена Молхова и Зорница Станева

Фондация за развитие на културния и бизнес потенциал на гражданското общество (ФРК-БПГО), София

Резюме. Настоящата статия е изготвена във връзка с изпълнението на проект: „Иновативни подходи за идентифициране и отговаряне на потребности от професионално обучение на младежи в неравностойно положение“, номер на договора BG051PO001-7.0.01-0014-C001, осъществяван с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз. Нейната основна цел е да разгледа, анализира и сравни системите за професионално обучение в България и Германия и да очертае онези предимства, които използването на немската практика би дало на специалистите и обучаемите в България, особено по отношение на методите за успешно установяване на потребности от обучение и разработване на адекватни обучителни програми, съобразени както с възможностите и стремежите на бенефициентите, така и с потребностите и тенденциите за развитие на пазара на труда.

Keywords: vocational training, special training needs, labor market, disadvantaged youths

Анализът на системите за професионално обучение в България и Германия е насочен към изследване на практиката в тази област и извеждане на примери за успешни и ефективни инициативи в сферата на професионалното обучение, с целева група младежи в неравностойно положение. Целевата група на проекта са младежи в неравностойно положение поради етнически, расови, религиозни, културни, полови, социални, икономически причини, не само хора с физически и интелектуални затруднения, което е най-широко разпространеното разбиране на понятието. Анализът, изготвен в рамките на проекта, се състои от 2 основни части:

– **част 1** засяга определяне на правната рамка на професионалното образование и обучение (ПОО), мястото и ролята на професионалното образование и обучение, предоставящите ги институции, подходите за ПОО, използвани в двете страни, проблеми и въпроси, възникващи и по-специално по отношение

на достъпа, качеството и ефективността на образованието и обучението на младежи в неравностойно положение; тази част от анализа обхваща съществуващите закони, стратегии, концепции, планове, доклади, анализи, проучвания и други документи, както и съществуващите практики в страните;

– **част 2** засяга подходите на идентифициране на потребностите от обучение на младежи в неравностойно положение, младежи в социално-икономическа изолация и младежи в риск и подходите и методите за разработване на програми за професионално обучение за тази целева група, както и анализ на успешните и ефективни практики в областта в двете държави.

Особено внимание е обърнато на подходите за електронно и културно и взаимно обучение, като иновативни практики.

Правна рамка

В България, въпреки осъществената реформа на системата за ПОО1), все повече се налага изводът, че е необходимо значително увеличаване не само на дела на практически ориентираното обучение в професионалните гимназии, но и създаване на условия за повишаване на ефективността на провежданите учебни и производствени практики. Друг проблем представлява осигуряването на работни места за провеждане на практическото обучение. Фирмите отказват провеждане на производствена практика с аргумента, че в някаква степен такова обучение затруднява нормалния производствен ритъм и ангажира част от квалифицирания персонал. Затова има и случаи, в които някои фирми приемат ученици за практическо обучение, но ги използват за изпълнение на неквалифицирани или обслужващи дейности, от които учениците не получават необходимия им практически опит по дадената професия. Така се обезсмисля идеята за добиване на практически опит на реално работно място. Често за младите хора образованието, което получават, и образователната система, в която участват, не са обвързани с пазара на труда, с личната реализация и реалния живот. Това води до демотивиране и ранното им отпадане от училище. Тези изводи налагат необходимостта от нови подходи в областта на професионалното образование2).

Пример за добра практика е германската дуална система за професионално образование и обучение. Резултатът от нейното прилагане – добрата и адекватна на пазара на труда и потребностите на предприятията квалификация на завършващите млади хора, е обяснението на факта, че Германия е с най-нисък процент на младежка безработица от европейските страни3). Изследванията, проведени от Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) за пореден път потвърждават твърдението, че немската образователната система се характеризира с висока степен на социална селективност4). Освен това тя притежава и високо ниво на „формална“ пропускливост, което означава, че теоретично е възможно на всеки етап на образователната система да се посещават курсове за продължаващо обучение, макар че в някои райони тази възможност се използва незначително.

Друга успешна практика на германската администрация е системното проучване и записване на данни, свързани с развитието на бъдещите потребностите на пазара на труда в Германия и съответстващите на тях умения. Тя беше въведена от „Алианс за работа, обучение и конкурентоспособност“ в резолюциите, приети през 1999г.5) и се осъществява в рамките на последвалата инициатива за ранно идентифициране на потребностите от умения, подета от Федералното министерство на науката и научноизследователската дейност. Основната част от тази инициатива представлява създаването на „Изследователска мрежа за ранно идентифициране на потребностите от умения“ (FreQueNz, www.frequenz.net/). Главната цел на изследователската мрежа се изразява в навременното идентифициране на бъдещите потребности от умения и тяхната оценка по отношение на въздействието им върху ПОО. Акцентът се поставя върху отчитане/записване на промените, настъпващи на пазара на труда, за да се осигури възможност за по-бърза реакция спрямо тенденциите в областта на професионалните умения. Тези изисквания се използват с цел разработването на модели за бъдещи умения и професионални профили.

В България възможностите за образование и работа на младите хора в страната са ограничени (особено що се касае до млади хора в неравностойно положение) и това налага нови политически мерки да бъдат взети и актьори да бъдат включени в процеса на социална интеграция на тези групи от обществото. В Германия проблемът на интегриране на младите хора в неравностойно положение е проблем на цялото общество и в процеса на оказване на подкрепа са включени различни институции – държавата (посредством училища, доставчици на ПОО, агенции по заетостта), но също и извънучилищни изпълнители и училищни образователни курсове, които не предлагат квалифицирано професионално образование, но са част от преходната система. Тук влизат и предложения за частична квалификация, които могат да бъдат приравнени към първа година от последващо обучение или са предпоставки за започване на пълно квалификационно обучение.

Методи за идентифициране на потребностите от обучение и подходи за разработване на програми за ПОО за младежи в неравностойно положение

В България, независимо от зададените в различни нормативни актове принципи на равнопоставеност в обучението, за интеграция на хората с увреждания, за заетост и професионално обучение, за етично отношение към тях, единна политика за професионалното образование на тези лица все още липсва. Налице са по-скоро единични инициативи на различни държавни институции и частни организацииб).

Друго основно различие на системите за идентифицирането на нуждите от обучение е припознаването на различни категории лица, имащи допълнителна нужда от помощ в търсенето на професионална реализация. В Германия като целева група на хората, нуждаещите се от специално внимание и включване в системата на професионалното образование, са и младите хора, завършили задължително-

то си образование, но безработни (те са обект на задължителното професионално образование)7); както и хората в лошо социално-икономическо положение (независимо дали поради бедност, дискриминация на етнически, полов или друг признак). А бедността в България става все по-сериозен проблем. Почти половината българи са на прага на бедността със сериозни затруднения да покриват сметките си (по данни на Евростат за 2011). Броят на българите в риск от социално изключване и бедност се е увеличил с повече от 10 на сто за 4 години.

В Германия осъзнаването, че младежите със специални образователни потребности не представляват хомогенна група, води до коренна промяна на парадигмата на подходите за подпомагане. Така се разработва и внедрява инициативата „Нова система за подпомагане на младежи със специални образователни потребности“ (www.neuefoerderstruktur.de) – рамковата концепция за предлагане на подготвително професионално образование на Федералната агенция по заетостта, която разгръща съществуващите редом с тази мярка структура на индивидуализирана подкрепа и квалификационни курсове в обхващащо целевите групи предлагане на интеграционни услуги.

В Германия са заложили основни принципи на обучение, които намират място във всяка федерална програма: житейската среда във фокуса на обучението; подсилени компетенции вместо подчертани дефицити; интердисциплиноарно и самостоятелно учене; концепция на обучението ориентирано към действието. В България решението за избора на конкретни обучителни подходи е оставено на лицата (организациите), осъществяващи обучението. Това, от една страна, позволява по-голяма адаптивност към целевите групи, свобода на избора, изпробване на повече практики и намиране на най-подходящите за конкретните цели методи на обучение. Освен това следва да се има предвид, че държавните проекти и програми разчитат на акредитирани доставчици на професионално образование, което в определена степен гарантира качеството на предлаганите услуги. От друга страна обаче, непоставянето на конкретни параметри на използваните методи на обучение крие риск от използването на недостатъчно ефективни такива. За разлика от Германия в България рядко се прави оценка конкретно на качеството на резултата от учебния процес и не се оценява неговата социално-икономическа ефективност (Шулева, 2004). Включването на работодателите в дейностите по разработването на учебните програми, в оценката на резултатите от обучението, в оценката на потребностите от обучение по професии и специалности все още е недостатъчно развито.

Иновативни подходи за ПОО и тяхната приложимост за групата на младежите в неравностойно положение (перспектива на подходите за е-обучение и културно и взаимно обучение)

Все повече млади хора не успяват да открият перспективи в училищния и професионалния живот. Много от тях (и особено онези, които са с миграционно минало, идват от бедни и необразовани семейства) не откриват достъп нито фор-

малните, нито до неформалните канали на образователната система. Повечето педагогически подходи не достигат до тази група, която често отпада от училище или напуска центровете за професионално обучение. Подходите за културно и взаимно обучение⁸) навлизат все по-дълбоко като педагогически методи, и то особено в неформалното образование. Един отличен и успешен пример е проектът *KinderKulturKarawane* (Детски културен керван), където младежи на възраст между 16 и 24 години от Африка, Азия и Латинска Америка в неравностойно положение поради социално-икономически причини изнасят културни представления (музика, танци, театър и цирк) пред младежи от Европа и други заинтересовани лица от Европа, с цел да им дадат информация за своя живот и своите виждания за по-добро бъдеще, но също така да демонстрират по какъв начин подобни дейности могат да дадат шанс за социална интеграция. Посредством тези презентации, уъркшопи и директни срещи с младите творци – взаимно обучение – младежите от Европа откриват паралели със своята собствена често несигурна социална и икономическа ситуация. Освен това те се запознават с иновативни и креативни перспективи и стратегии за насърчаване на социалната интеграция. Културният, а не чисто когнитивният подход, в комбинация с взаимно обучение трансферира много директни проблеми от политическо и социално-интегративно естество, както и възможните решения, и представя конкретен опит по отношение на важността на социокултурните обмени.

Мотивацията и успешните резултати на целевата група се свързват с 1) разбирането на факта, че равноправен участник е способен да изпълни съответния номер; 2) липсата на ясно дефинирани и което е по-важно – нестепенувани оценки на изпълнението на задачите; 3) включването в по-голям екип или група от равноправни участници; 4) изместването на фокуса встрани от формалната среда. В същото време детето/младежът е обект на неволно неформално учене: неговите/нейните социални умения са поставени на сериозен тест от другите участници (той/тя трябва да участва в обща дейност с друг непознат; и да се научи на някакво ново умение под ръководството на други равни с него/нея участници), да преодолее възможна езикова или културна бариера (какво се случва, когато равноправните участници идват от различни култури, ще споменем малко по-долу), откриват начини за себеизразяване чрез новопридобит интерес към съответната дейност. Освен това културното и взаимно обучение може да се противопостави на преобладаващите стереотипи, като имаме предвид целевата група, към която най-вече се обръща – младежта; благодарение на активното си взаимодействие с други младежи с различен културен произход учениците следва сериозно да преосмислят своите предразсъдъци и парадигми.

На индивидуално ниво културното и взаимно обучение въздейства на емоционалните и социални умения, то отключва така наречената реципрочна уязвимост между обучаемите и вродената ѝ логика; принуждава участниците да станат активна, инициативна страна. Ето защо взаимният подход в културни-

те дейности може да се докаже като най-ефективната форма на учене – като се има предвид колко по-успешно се придобиват компетенции от равен, отколкото от учител, както и широкият обхват от положителни странични ефекти от отключването на социалните умения (Козарева § Божилов, 2010).

В **заключение** искаме да споделим, че в рамките на проект „Иновативни подходи за идентифициране и отговаряне на потребности от професионално обучение на младежи в неравностойно положение“ екипът на партньорството ще положи необходимите усилия да трансферира някои от добрите немски практики в областта на професионалното обучение на младежи в неравностойно положение, така че опитът на немската страна в професионална подготовка на младежи в риск и в социално-икономическа изолация също да бъде усвоен на територията на България. Основна цел е да се работи по внедряването на концепцията за конкретна насоченост към индивида, който се нуждае от подпомагане, и то от гледна точка на определяне на нуждите от обучение и от гледна точка на разработването на програми за професионално обучение, защото едностранната представа за целевите групи като хомогенни подгрупи, за всяка от които са еднакво валидни общите цели и методически подходи, затруднява осигуряването на точното и ефективно предложение за конкретния човек, така както и неговото гъвкаво прехвърляне към друг вид необходима подкрепа или насока за професионална интеграция. Също така ще се наблегне на системата за оценка както на резултатите от обучението от гледна точка на поставени конкретни цели, така и от гледна точка на ефективността му в социално-икономически план включително и за конкретния индивид. Човек трябва да си представи проект за подкрепа на професионалната интеграция на млади хора, който да не се намира на неясно място в пространството, а точно в жилищния квартал, от който идват всички участници в едно такова мероприятие. Там те познават ситуацията добре и се чувстват у дома. Целта на един такъв проект не би била просто да създаде продукт, който би вършил работа някъде, а продукт, който е нужен и полезен точно там, където те живеят.

В един такъв проект младите хора могат едновременно да усвоят важни житейски техники за всекидневието и чрез практиката да научат компетенции, важни за трудовия пазар. Преди всичко обаче тези нови умения биха били структурирани относително независимо, на базата на неосъзнатия успех на трудовия пазар, а младежите биха натрупали опит с конкретна полезност и конкретна използваемост. Това би оказало положително въздействие върху социалния статус, социалната принадлежност, чувството за самооценка и личността на младежите – дори ако след това не им потръгне добре с правилната работа.

Благодарности

Авторите биха желали да изразят благодарност за подкрепата, получена от останалите ключови експерти, ангажирани с изпълнението на цитирания проект, и по-конкретно Цветан Цонев от Сдружение с нестопанска цел „Мла-

дежко дружество за спорт и туризъм „Здравец“ – Габрово, България, и Улрих Дирман и Ула Тайслинг от Institut equalita – Кьолн, Германия. Без тяхното съдействие и целенасочени действия в посока на установяване и представяне на добри практики в сферата на идентифицирането на потребностите от обучение и подходи за разработване на обучителни програми, проектът и настоящият материал не биха станали реалност.

БЕЛЕЖКИ

1. Анализ на системата за осигуряване на качество на професионалното образование и обучение в България“. София, февруари 2011 г., Министерство на образованието, младежта и науката, Балкански институт по труда и социалната политика.
  2. „Модел за повишаване качеството на практическото обучение“, Германско дружество за техническо сътрудничество (GTZ) ГмбХ, Координационно бюро София 2010.
  3. „Въведение в мерките за подкрепа на младежи в неравностойно положение“, Технически университет Мюнхен, 2008.
  4. Jürgen Baumert, Cordula Artelt, Eckhard Klieme, Michael Neubrand, Manfred Prenzel, Ulrich Schiefele, Wolfgang Schneider, Klaus-Jürgen Tillmann, Manfred Weiß (Hrsg.), PISA 2000 – Die Länder der Bundesrepublik Deutschland im Vergleich. Opladen: Leske + Budrich. http://www.mpib-berlin.mpg.de/Pisa/PISA_E_Zusammenfassung2.pdf
  5. Bündnis für Arbeit, Ausbildung und Wettbewerbsfähigkeit. <http://www.bmbf.de/pub/buendnar.pdf>
  6. Например: „КАРИЕРНОТО ОРИЕНТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ 2009 – 2013 г. ПЪТНА КАРТА“; Национална стратегия за младежта 2010-2020, http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/strategies/strategy_youth_2010-2020.pdf; и „Тематичен компендиум: обучение на хора в неравностойно положение“, Център за развитие на човешките ресурси, 2008.
  7. „Реализация и развитие на ECVET система за първопрофесионалното образование“, Обобщителен доклад за проведеното от f-bb и BIBB по поръчение на Европейската комисия проучване, 2008.
  8. „Nurturing Young People’s Creativity“, International Youth Foundation, Field Notes, v.3, number 15, January 2009.
- „Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от ФРКБПГО и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Министерство на труда и социалната политика.“

ЛИТЕРАТУРА

- Козарева, В. & Божилов, Г. (2010). *Рискове и опасности в младежка възраст: пособие за провеждане на обучение по метода „връстници обучават връстници“*. София: Фондация „Партньори-България“.
- Шулева, Д., (2004). Анализ на потребностите и модел за оценка на обучението, публикуван в *Практически наръчник „Ефективно управление на Човешките ресурси“*. София: РААБЕ България ЕООД.

THE SYSTEMS FOR VOCATIONAL EDUCATION IN BULGARIA AND GERMANY – SUPPORT FOR DISADVANTAGED YOUTHS

Abstract. The present article has been developed in accordance with the „Innovative approaches for identifying and responding to vocational education and training needs of disadvantaged youth” project, contract number BG051PO001-7.0.01-0014-C001, implemented with the financial support of the Human Resources Development Operational Programme 2007–2013, co-financed by the European Social Fund of the European Union. Its main objective is to consider, analyze and compare the vocational education systems in Bulgaria and Germany and to outline the advantages, which the use of German practices could grant to the specialists and beneficiaries in Bulgaria, particularly in relation to the methods for successful identification of training needs and development of adequate training programs, consistent both with the capacities and the aspirations of the beneficiaries as well as with the needs and development trends of the labor market.

Dr. Miglena Molhova&Zornitsa Staneva

Foundation for development of the cultural and business potential of civil society
Sofia, Bulgaria,

✉ e-mail: cubufoundation@gmail.com